

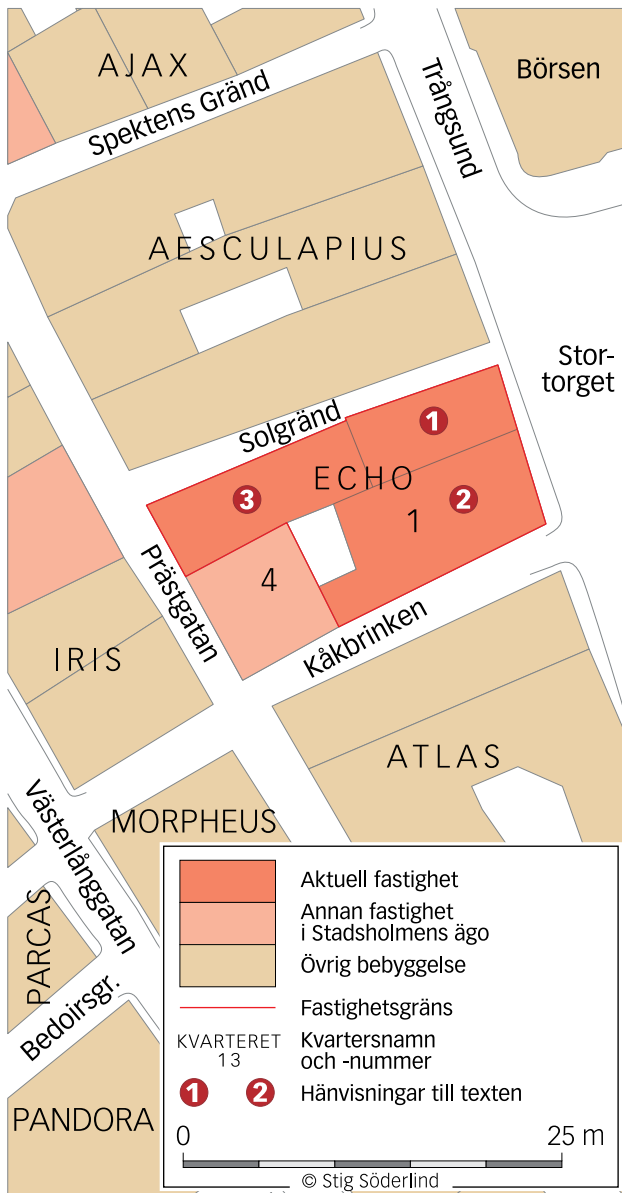
ECHO 1

Stortorget 18-20

GAMLA STAN

STADSHOLMEN

- ❶ F.D ECHO 1
- ❷ F.D ECHO 2
- ❸ F.D ECHO 3

KVARTERET ECHOS FASADER MOT ÖSTER OCH STORTORGET, KRING SEKELSKIFTET 1900 FÖRE 1904. TILL VÄNSTER I BILD F.D. ECHO 2, TILL HÖGER F.D. ECHO 1. I BOTTENVÄNINGEN TILL ECHO 1 FANNS EN CIGARRHANDEL OCH I ECHO 2 EN SPECERIBUTIK. HÖGRE UPP I ECHO 2 FANNS BÅDE SKRÄD-DERI OCH EN PAPPERSHANDEL. NÅGRA ÅR EFTER FOTOT BYTTES FÖNSTREN TILL DAGENS SMÅSPRÖJSADE. FOTO SSM FA 46528.

Fastigheten Echo 1 omfattar i dag tre hus och vittnar om den äldre stadens långa historia. Tidigast låg här sex medeltida tomter, vilka fortfarande är avläsbara i källarna till dagens fastighet. Likaså står medeltida murar kvar i upp till tre våningars höjd inom f.d. Echo 1.

De tre husen är exteriört tydligt urskiljbara och bevarar var för sig betydande delar av konstruktioner och inredningar från olika tidsperioder.

Det Schantzska huset, f.d. Echo 2, utmärker sig genom att vara ett av få bevarade exempel på den arkitekturstil som var förhärskande i Stockholm under 1600-talets förra del, med gavel, portal och volym i behåll.

Det framträdande läget vid Stortorget har i långa tider bidragit till de tre husens attraktionskraft. Under

senmedeltiden ägdes de främst av medlemmar ur de mer välbärgade hantverksskråna. Senare finns bland ägarna förmögna handelsmän och administratörer knutna till statliga verksamheter.

Läget vid Stortorget har också medfört att husen har fått en betydelsefull roll i stadsbilden. Detta var också av avgörande betydelse då Stockholms stad år 1914 förvärvade dem i syfte att säkra husens bevarande i framtiden.

Fastigheten Echo 1 är blåvärderad enligt Stockholms

SALEN PÅ VÅNING 1 TRAPPA I F.D. ECHO 2, MED BEVARADE DÖRRAR FRÅN HUSETS BYGGTID OCH ÖVRIG INREDNING FRÅN 1700-TALET. BILDEN ÄR TAGEN UNDER TIDIGT 1900-TAL, MEN RUMMET BEVARAR I DAG SAMMA INREDNING. FOTO A. BLOMBERG, SSM FA 6185.

stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre

husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmyckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes

**FASTIGHETENS FASADER MOT STORTORGET.
FOTO J. MALMBERG.**

om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna

har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Fastigheten Echo 1 ligger på Stortorget västra sida, innanför läget för stadens äldsta stadsmur. Kvarteret har varit bebyggt sedan medeltiden.

Dagens fastighet upptar tre fjärdedelar av kvarteret och är en sentida sammanslagning av tre äldre fastigheter: f.d. nr 1 i kvarterets nordöstra del, f.d. nr 2 i sydost samt f.d. nr 3 i kvarterets nordvästra del.

DETALJ AV PORTALEN FRÅN 1650. FOTO J. MALMBERG.

Ed. Echo 1, nr 1 på kartan

Ett medeltida stenhus för stadens byggmästare

Tomten är tidigast omnämnd år 1499 och tillhörde då Lasse kanngjutare. Från tidigt 1500-tal och fram till sin död på 1530-talet hade hans svärson, rådmannen och stadens byggmästare Peder Månsson, sitt säteshus här. Månsson var välkänd i staden och byggde troligtvis om eller till huset, som långt efter hans död kallades ”gamle Peder Månssons”.

Huset hade tre våningar utöver källaren, och var av samma bredd som dagens fasad mot Stortorget. Dagens raka respektive kryssformade ankarjärn av medeltida typ i fasaden markerar våningshöjderna upp till 3 trappor. Över Solgränd fanns på Peder Månssons tid ett valv med kammare, tillgänglig från huset. Medeltidens gränder var inte sällan överbyggda med sådana valv, för att utöka boytan.

På 1590-talet byggdes både huset och grändvalvet på med en våning. Mot Stortorget hade huset en hög trappgavel. Ägaren Hans Rode, handelsman från Lübeck, manifesterade sin påbyggnad genom en ankarslut med de egna initialerna mitt i Stortorgs-

fasaden, i dag dock upp- och nedvänd.

Det medeltida huset får en senbarock utformning

År 1728 revs det gamla valvet över Solgränd, samma år som huset förvärvades av en perukmakaremästare som skulle komma att äga det i trettiofem år. Möjligen var det också han som byggde på huset och gav det dagens mjukt svängda gavel mot Stortorget.

De äldsta beskrivningarna av f.d. Echo 1 finns i handlingar från 1760-talet. Dessa ger en bild av perukmakaremästarens hus. Källarplanet omfattade källartrappa och två källarrum. Mot Stortorget fanns en entréport i samma läge som dagens port till bottenvåningens lokal. I hörnet mot torget och gränden låg en salubod. Bostadsplanen bestod av en stor sal med fönster åt både torget och gränden samt eldstad mitt i yttermuren mot gränden. Innanför låg små rum med fönster mot gränden, på ett par plan använda som kök. Innertaken var synliga bjälktak, som mycket väl kan ha varit dekormålade. Den stora salen, eldstad i yttermur och bjälktak är tecken på ett för tiden ålderdomligt hus.

I BOTTENVÅNINGENS LOKAL I HÖRNET MOT KÅKBRINKEN BEVARAS BÅDE ETT BJÄLKTAK FRÅN EN SALUBOD OCH DEN GAMLA PORTGÅNGENS VÄLVA TAK, BÅDA FRÅN 1600-TALET. VÄGGEN MELLAN BOD OCH PORTGÅNG TOGS NER 1861 OCH ERSATTES MED PUTSADE JÄRNKOLONNER. FOTO J. MALMBERG.

Ombyggnader under det senare 1700-talet

Under senare delen av 1700-talet genomgick huset mindre ombyggnader och nyinredningar. På bostadsplanen delades den stora salen av till två mindre rum, vilka inreddes med bröstpaneler och gipsade tak. Samtidigt, eller under tidigt 1800-tal, flyttades husets entré till gränden, så att boden kunde förstoras till dagens volym.

F.d. Echo 2, nr 2 på kartan

Tre medeltida stenhus

Även för f.d. Echo 2 finns tomtuppgifter från 1400-talet. Fastigheten var på medeltiden delad i tre tomter av vilka hörntomten mot Stortorget var bebyggd med ett stenhus med källare, bodar och stugor. ”Stuga” var ett ord som användes för rum med eldstad. De tre tomterna växlade ägare och bebyggdes med stenhus i omgångar fram till dess att de fick en gemensam ägare under det senare 1500-talet.

Johan Eberhard Schantz skrytbygge

År 1650 förvärvades fastigheten av Johan Eberhard

Schantz, kanslist vid Kungl. kansliets expedition för de tyska ärendena i Stockholm. Schantz var född i ett av de tyska kurfurstendömen som hade varit Sveriges bundsförvanter i 30-åriga kriget. Hans svärmor ägde grannhuset, f.d. Echo 1, och därigenom fick han förtur i förvärvet. Omedelbart efter köpet lät Schantz riva de medeltida stenhusen och uppföra dagens hus, ett gavelhus i fyra våningar och två vindsplan över välvda källare. Stortorgsfasadens trappgavel, med dekorativa sandstensornament i mjukt svängda former kombinerade med spiror och kulor, ger tillsammans med sandstenarna kring fönstren, ankarslutens spiralformer och den påkostade portalen ett gott exempel på hur tidens allra mest representativa borgerliga byggnader kunde utformas. På portalen är inhugget ett psalmcitat om att lita på Gud som livets vägvisare samt initialerna ”J.E.S.: M.S.” före årtalet 1650. JES står för byggherren, MS för hustrun Maria Seyfridz.

Den tidigaste beskrivningen av huset är från mitten av 1700-talet, men sannolikt hade då inte mycket förändrats sedan den Schantzka tiden. Den

I SALEN PÅ VÅNING 2 TRAPPOR I F.D. ECHO 2 FINNS EN VÄLBEVARAD INREDNING FRÅN 1700-TALET SENSARE DEL. FOTO J. MALMBERG.

Två medeltida stenhus, varav ett magasin

Echo 3 bestod i slutet av 1400-talet av två ungefär lika stora tomter. Den västra av dessa var obebyggd och den östra bebyggd med trähus, men köparen av den obebyggda tomten lovade år 1498 att "komma till murning". De två tomterna hade därefter gemensam ägare.

I en beskrivning från 1750-talet uppges att på tomten står två stenhus på var sin välvd källare. Det östra huset var fyra våningar högt och hörnhuset mot Prästgatan två. De båda husen hade gemensam entré och inre kommunikation. Senare beskrivs hörnhuset mot Prästgatan som magasinshus.

F.d. Echo 1, 2 och 3 från 1800-talet och framåt

De tre husen slås samman under samma ägare

Under det sena 1700-talet förenades som nämnts de tre fastigheterna under en och samma ägare. Därefter medförde varje större ombyggnad att den

inre kommunikationen mellan fastigheterna ökade. 1861 genomfördes en ombyggnad som medförde att de tre husen fick dagens gemensamma entré från Stortorget. Den nya entrén ledde till ett gemensamt trapphus för f.d. Echo 1 och 3 mot Solgränd medan f.d. Echo 2 behöll sitt gamla trapphus mot Kåkbrinken. Samtidigt delvis revs, delvis ombyggdes f.d. Echo 3 så att huset fick samma våningshöjder som de i grannhuset f.d. Echo 1 och en inredning till lägenheter.

Restaurering och ett gemensamt trapphus 1904 - 1905

Åren 1904 – 1905 genomfördes nästa större ombyggnad, som ledde till den slutgiltiga sammanslagningen av husen. De två kvarvarande trapphusen revs för att ersättas med dagens trapphus i förlängningen av den redan gemensamma portgången. Det nya trapphusläget tog befintliga rum i anspråk samtidigt som bostadsrum inreddes i de tidigare trapphuslägena. Vid denna ombyggnad överbyggdes även gården i f.d. Echo 2 med en våning, för inrättandet av ett ölkafé. Vid renoveringen genomgick de tre husen genomgripande moderniseringar med installering av gas-, vatten- och avloppsledningar samt elektriska belysningsledningar. Samtidigt restaurerades fasaderna, och skyltfönster samt fönster med större rutor ersattes med dagens indelning och mindre rutor i träspröjs.

År 1914 förvärvade Stockholms stad f.d. Echo 1, 2 och 3 "för att byggnaderna ur konst- och kulturhistorisk och speciellt stockholmshistorisk synpunkt äro synnerligen värdefulla", enligt ett uttalande från drätselnämnden samma år.

Upprustning och renovering

År 1931 renoverades fasaderna och mot Stortorget renknackades från puts. Murar och fasaddetaljer dokumenterades och medeltida murverk kunde konstateras i tre våningar på f.d. Echo 1. Fasaderna till f.d. Echo 2 var enhetligt murade och uppvisade inte något medeltida murverk. Vid omputsningen gavs husen dagens kulörer. 1967 renoverades fasaderna igen och fastighetens fönster, undantaget trapphusfönstren, byttes till dagens kopplade bågar.

I början av 1990-talet genomgick hela fastigheten en renovering och restaurering i vilken kök och hygienutrymmen moderniserades och viss lägenhets-sammanslagning genomfördes. I samband därmed

**FÖRGYLTT DÖRRÖVER-
STYCKE FRÅN SALEN PÅ
VÅNING 2 TRAPPOR I
F.D. ECHO 2.
FOTO J. MALMBERG.**

fann man i f.d. Echo 2, i rummen mot Stortorget på våning 2 trappor, de ovan nämnda målningarna på väv från det sena 1700-talet. För det större rummet togs målningarna fram och konserverades, men för det mindre rummet intill ansågs de vara i så dåligt skick att de istället skyddades med skivor, som tapetserades. Fasaderna omfärgades och portal och övriga fasaddetaljer av sandsten konserverades.

BYGGNADSBESKRIVNING

F.d. Echo 1, nr 1 på kartan

Exteriör

Huset är fem våningar högt med oinredd vind under ett plåtklätt sadeltak. Stortorgsfasaden är två fönsteraxlar bred, slätputsad gul och med ett gavelröste som har svängda sidor, i ett utförande karaktäristiskt för det tidiga 1700-talet. Solgrändsfasaden är likaså slätputsad gul, uppåt avslutad med en profilerad takfot.

De småspröjsade fönsterbågarna är brunmålade. Bottenvåningen upptas av ett skyltfönster bredvid en glasad port med enkel omfattning av släthuggen sandsten.

Interiör

Fast inredning från det senare 1700-talet finns bevarad på våning 1-3 trappor i rummet mot Stortorget samt i rummet mot Solgränd på våning 3 trappor. Mot torget på de två översta våningarna

finns bröstpaneler samt gipsat tak med profilerade taklister, i övriga rum är endast fönstrens bröst- och smygpaneler bevarade. Dessutom finns ett mindre antal enkeldörrar bevarade från samma tid. Från det sena 1800-talet finns på våning 1 trappa en rund vit kakelugn med reliefkakel.

Under huset finns två välvda källarum. I Stadsmuseets inventering av fastigheten från 1988 dokumenterades medeltida murverk i källaren.

F.d. Echo 2, nr 2 på kartan

Exteriör

Bortsett från att huset i dag är putsat är f.d. Echo 2 till det yttre relativt oförändrat sedan uppförandet vid 1600-talets mitt, och utgör ett av stadens främsta exempel på borgerlig arkitektur från tiden. Huset är fyra våningar högt med dubbla, inredda vindar under ett plåtklätt sadeltak. Västerut ligger en liten överbyggd gård samt längs brinken en trevånig flygel. Stortorgsfasaden är tre fönsteraxlar bred och har en trappgavel som är rikt dekorerad med sandstensornament. Ankarjärnen, även de bevarade från tiden för husets uppförande, är dekorativt utformade. Fönsteröppningarna omges av fyrkanter av sandsten, som tillsammans med övrig sandstensskulptur står grå mot den rödfärgade fasaden. Fönstren har lika utseende som de i f.d. Echo 1.

Portalen i fasadens mitt är husets ursprungliga

**SEDAN EN OMBYGGNAD
1904 - 1905 FINNS ETT
GEMENSAMT TRAPPHUS
FÖR DE TRE HUSEN.
FOTO J. MALMBERG.**

entré, rundbågig och med rik ornamental omfattning av huggen kalksten. Portalen kröns av ett gavelmotiv med två, liggande romerska krigare på var sida om en inskriptionstavla. Norr om portalen sitter entréporten sedan 1861, med glasade pardörrar i en slåthuggen sandstensomfattning.

Mot Kåkrinken är fasaden likaså slåtputsad och avslutas uppåt med en profilerad takfotslist. Här finns en källarnedgång stängd med äldre pardörrar av svartmålad plåt, dekorerade med en enkel ros. Över källardörrarna finns en sandstensfris med text och datering 1650.

Interiör

I bottenvåningens hörnlokal visar taket den äldre rumsindelningen. Taket har dels kryssvalv från den ursprungliga portgången, dels bjälktak från en gammal salubod, med profilerade bjälkar och mellanliggande profilerad panel.

På våning 1 trappa finns i salen mot Stortorget två dörrar bevarade från 1600-talets mitt, de är av ek med omfattningar och rikt skurna detaljer av svärtrat trä. Lås och gångjärnsbeslag är samtida med dörrarna. Dessa dörrar är i dag helt unika i Stockholm. Salens övriga inredning är från 1700-talet, här finns väggmålningar utförda på väv med figurmotiv är

från 1700-talets förra hälft till ett samtida putsat tak med in-ramning av profilerade lister. Bröstpanelerna är likaså från 1700-talet. Salens kakelugn har kakel dels från 1790-talet, dels från 1800-talets förra del och är placerad i mellanväggen mot kammaren, för att samtidigt kunna värma båda rummen.

På våning två trappor bevaras i de två rummen mot Stortorget en påkostad och enhetlig inredning av ovanligt hög klass från 1700-talets senare hälft. Salen har målade väggfält med motiv av växtslendor. Rummets pardörrar har överstycken med målade motiv och skurna, förgyllda detaljer. Tillsammans med bevarade fönster och dörrfoder ges här bilden av en förmögen, borgerlig stockholmsinteriör under gustaviansk tid. Till detta kommer samtida kakelugnar och bevarade putstak. De två rummens bröstpaneler är från 1700-talets mitt.

Under huset bevaras 1600-talets välvda källare.

F.d. Echo 3

Exteriör

Huset är fyra våningar högt under en oinredd vind. Mot Prästgatan är det två fönsteraxlar brett. Källarplanet har två rum, varav ett är välvt. Då huset ligger i en sluttning mot väster är källarplanet en souterängvåning.

Fasaderna med profilerade taklister är slätputsade och avfärgade ockragula under ett valmat pulpet-tak täckt med svartmålad plåt. De ögleformade ankarslutarna från 1800-talet ligger djupt i putsen, ursprungligen inte tänkta att vara synliga. Fönster-snickerierna är brunmålade och indelade till sex rutor, samtliga från 1970-talet.

Huset präglas av om- och nybyggnaden på 1860-talet, men den östra delens fasad mot Solgränd har en för det medeltida byggnadsskicket karaktäristisk utkragning av fasaden, vilket skulle kunna innebära att huset bevarar murar från det medeltida hus som en gång stod på platsen.

Interiör

Echo 3 har interiört mycket kvar av 1861 års ombyggnad. Planlösningen är i stora drag bevarad, även om vissa rum fått nya funktioner. Av 1861 års

inredningar finns enkeldörrar med foder, bröst- och fönstersmygpaneler samt merparten av fönsterfodren. Panelerna är enkelt stenprofilerade. Från det senare 1800-talet bevaras på våning 1 trappa en vit kakelugn med reliefkakel.

Trapphus

1904 – 1905 års ombyggnad medförde dagens trapphusläge inom f.d. Echo 2, med trapphusförstugor i grannhuset i norr. Trapphuset är relativt oförändrat sedan dess, med steg av kalksten, rund ledstång av trä och en delvis genombruten trappspindel med gjutjärnsräcke i den välvda öppningen. Såväl i portgång som på vilplanen är golven lagda med röd och vit marmor. Dörrsnickerierna och de enkla, småspröjsade trapphusfönstren är likaså från tiden för trapphusets tillkomst.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlings som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.